

Bauer, Jaroslav

[Večerka, Radoslav. Syntax aktivních participií v staroslověnině]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1963, vol. 12, iss. A11, pp. 183-185

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100093>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

složitá, jak je dnes zřejmé zejména po Tkadlíčkově studii o trojím *i* v Kyjevských listech (Slavia 25, 1956).

V některých případech je však jednoznačnost nebo stručnost autorových formulací taková, že by to mohlo vést u čtenáře, a zejména u začátečníka nacházejícího v knize první základní poučení, k nesprávnému chápání studovaných jevů. Tak např. k poznámce, že neexistuje žádná stsl. památka, v níž by se nebyl projevil zánik jerů v slabých pozicích (58), bylo by potřetí doplnit „kromě Kyjevských listů, kde jsou jery zachovány bezvadně“. Nebo konstatování, že na rozdíl od staroslověnštiny a církevní slovanštiny se v národních slovanštinách jazycích lidových vyvíjely jery v pozici napjaté stejně jako ve všech pozicích jiných (tj. že zanikaly a vokalizovaly se) (str. 62–63), mohlo by uvést méně zkušeného čtenáře v omyl, jako by byl vývoj ve všech slovanštinách jazycích shodný s ruštinou, která je tu uváděna jako příklad. Skutečnost je ovšem složitější (srov. např. č. *stěpý* × rus. *stěpoj*, č. gen. pl. *kostí* × rus. *kostej* atd.) a bylo by k užítu knihy popsat ji věrně a v úplnosti. Podobně zavádějící je formulace z paragrafu o vzniku *l* epenthetického: podle ní tu mají západoslovanské jazyky ještě dnes palatalizované labiály bez tohoto vsuvného *l* (105–106); *l* epenthetické v západoslovanských jazycích vsuktu není, ale palatalizovanost labiál namnoze už taky ne, srov. třeba jen české *sypu*, *sypeš* atd. nebo *země* (vysl. [zemně] nebo řidčeji [zemje]) apod.

Naše poznámky se týkaly jen některých věcných jednotlivostí nebo formulačních drobností a nikterak nechtějí zastřít fakt, že Bielfeldtova *Altslawische Grammatik* je dílo solidní, ucelené a důkladné, přehledné a spolehlivě podávající základní uvedení do studia slovanštin. Na každé její stránce cítíme pero vědce s širokým rozhledem i zkušeného pedagoga a systematicka.

Radoslav Večerka

Radoslav Večerka: Syntax aktivních participií v staroslověnštině. Spisy University J. E. Purkyně v Brně, filosofická fakulta, sv. 75. Praha 1961, 178 s.

Participiální konstrukce patří k nejtýpštějším staroslověnským syntaktickým jevům a mají v syntaktické stavbě stsl. věty velmi důležité místo. Přesto nám dosud chybělo jejich souhrnné zpracování. Dosavadní práce si jich buď všimly jen z hlediska překladatelské techniky (Forssmann, Angelová), nebo se zabývaly jen dílčími jevy. Proto Večerkaova práce zaplňuje citelnou mezeru ve zpracování stsl. skladby. Materiálově, metodologicky i rozsahem daleko překonává všechny dosavadní dílčí studie, které o problematice stsl. participií máme.

Autor se opírá o takřka úplný materiál z kanonických památek staroslověnských, doplněný excerpcí několika památek církevněslovanských. Zejména z evangelií může všude podat přesné údaje nejen o frekvenci participiálních konstrukcí, ale i konkurujících prostředků a o jejich vzájemném poměru. Z ostatních památek tak činí v nejdůležitějších případech také (zčásti přitom využil i materiálů shromážděného pro stsl. slovník). Materiál mu umožňuje podat podrobnou analýzu staroslověnského stavu nejen statickou, ale i dynamickou, s přihlédnutím k vývoji probíhajícímu v staroslověnštině samé a v nejstarších fázích církevní slovanštiny. K tomuto účelu by bývalo užitečné rozšířit excerpci základnu o apoštolář a sledovat i paralely k dokladům z PsSin v jiných csl. žaltářích (aspoň Pog a Bon); církevněslovanský materiál by pak měl být rozebírán v přímé souvislosti s materiálem z kanonických památek (zčásti tomu tak ovšem je) a nespojován s ukázkami obdobných participiálních konstrukcí v jiných slovanštinách jazycích. To je ovšem spíše přání pro další práci než výtka — autor se musel vyrovnat s velkým materiálem z kanonických památek a těžko si mohl práci hned komplikovat stejně obsáhlým materiálem dalším. Ve své nynější podobě však práce přesto výstižně informuje i o stavu participiálních konstrukcí v nejstarším období církevní slovanštiny a může být východiskem pro speciální studii o dalším vývoji v památkách církevněslovanských.

Večerka analyzuje stsl. materiál s přihlédnutím k vývoji v jiných slovanštinách jazycích. Opírá se přitom většinou o materiál přejatý z publikovaných prací o participiích v jednotlivých slovanštinách jazycích a z mluvnic. V tom je jistě nebezpečí, neboť práce nejsou stejné hodnoty a liší se v hloubce interpretace a zejm. v míře vystižení systémové povahy participiálních konstrukcí. Autor si to uvědomoval a doplnil proto tento materiál aspoň ukázkovou excerpcí památek staroruských a staročeských, aby měl vlastní názor na stav participiálních konstrukcí v základním „trojúhelníku“ slovanštin jazycích.¹ Pro další práci by bylo třeba srovnávací materiál vlastní rozšířit a přejaté doklady posuzovat ještě kritičtěji. Takto se snadno může stát, že slovanštin některé staroslověnské konstrukce budeme dokládat příklady, které jsou zřejmě také umělé. Autor se toho většinou vyvaroval, ale někde je tak průkaznost srovnávacího materiálu přece jen snížena, zvláště kde jde o jev velmi řídký (srov. zejm. příklady na substantivizovaná participia na str. 15).

¹ Srov. B. Havránek, *Metodická problematika hist.srovn. studia slov. jazyků*, K historicko-srovnávacímu studiu slovanštin jazycích, Praha 1958, 86–87.

Při zpracování svého bohatého materiálu uplatnil Večerka v plné míře všechny metodologické zásady nezbytné pro správnou interpretaci stavu v starém jazyce, dosvědčeném v podstatě jen v památkách překladových;² podrobil materiál textověkritickému rozboru s plným přihlédnutím k variantám (zvl. z památek evangelních), velkou pozornost věnoval poměru k řecké předloze z hlediska překladové techniky (v tom mohl čerpat i z prací dosavadních), ale vlastní analýzu prováděl všude z hlediska syntaktického systému staroslověnského, s přihlédnutím ke konkurujícím prostředkům a ke stavu v jiných slovanských jazycích. Staroslověnský stav se všude snaží vidět dynamicky a vystihnout všechny znaky vnitřního vývoje, pokud se v památkách odrážejí. Přitom bych chtěl podtrhnout, že se důsledně snaží překonat nebezpečí subjektivního výkladu založeného na vciťování do významu staroslověnských vazeb. Všude pozorně zkoumá významovou stránku jednotlivých dokladů a klade si otázku, jak se jim asi rozumělo v době jejich vzniku, ale přitom vždy hledá objektivní kritéria, jimiž by tento postup doplnil a popřípadě zkorigoval. Zvláště bych po této stránce vyzvedl výklad o povaze participií se slovesem *byti* (typ *bě uče*) na str. 78 n. Zde i na jiných místech dospěl tak Večerka k výkladům skutečně přesvědčivým; kde není jednoznačné řešení možné, vyožij svůj názor a informuje i o výkladech odlišných, ale vždy výslovně upozorňuje, že jde jen o výklad možný.

Rozvržení látky podřídil autor snaze o co nejjednodušší a nejplynulejší výklad. Vzдал se proto složitě hierarchické klasifikace stsl. participiálních konstrukcí podle jejich syntaktických funkcí ve větě a klade jednotlivé typy, stanovené s přihlédnutím jak ke stránce významové a funkční, tak i ke stránce formálně výrazové, ve své knize prostě za sebou. Je to postup vhodný a přispívá k přehlednosti knihy. Na druhé straně však jednotlivé kapitoly přece jen trochu izoluje a klade na čtenáře větší nároky, pokud jde o vytvoření celkového systémového obrazu o stsl. participiích. Večerka překonává tato úskalí vzájemnými odkazy a přehledným pojednáním v úvodu práce i v závěru; přáli bychom si, aby tyto souhrnné výklady byly podrobnější a plastičtější. Seřazení kapitol je zdůvodněno v úvodu a je skutečně logické v tom, jak na sebe výklady navazují; stejně dobře možné, a podle mého názoru snad ještě vhodnější, by byl sled opačný — od nejčastějších participií přechodníkůvých k participiím substantivizovaným. Autor dodržuje v jednotlivých kapitolách obdobný postup výkladů: po charakteristice způsobu užití a významu zkoumá syntaktickou funkci, rozebírá prostředky synonymické a řeší poměr k řecké předloze (a to pohledem z obou stran: jakým řeckým prostředkům odpovídají stsl. participiální konstrukce i jakými stsl. prostředky se překládají řecká participia) s přihlédnutím ke stavu v jiných slovanských jazycích, informuje o užití jmenných a složených tvarů a všimá si polohy participiálních konstrukcí ve větě; podle potřeby jsou v některých kapitolách ještě další výklady speciální. Středem pozornosti je stanovení syntaktické povahy jednotlivých konstrukcí; k tomu směřují i všechny ostatní výklady. Autor se všude snaží stsl. fakta vysvětlovat, nejen je popsat, a to se mu skutečně daří; proto je jeho práce zajímavá a velmi podnětná, i když snad některé jednotlivé výklady nejsou definitivní. U popisu zůstává jen někdy při zjišťování polohy stsl. participií ve větě; ale i tak je zařazení těchto poznámek užitečné, protože poskytuje materiál ke studiím o stsl. slovosledu, na které dosud čekáme. A v tom je další klad Večerkovy práce: je celá pojata tak, aby posloužila při dalším bádání o stsl. i srovnávací slovanské syntaxi; tomu autor podřizuje všechny své výklady.

Autor plně využívá vši dosavadní literatury o stsl. participiích a na mnoha místech její tvrzení doplňuje nebo opravuje. Kde byl některý jev podrobně popsán, zkracuje svůj výklad a omezuje i dokumentaci; to se týká zejm. dativu absolutního, jehož rozbor podal J. Stanišlav (*Dativ absolutný v starej cirkevnej slovančine*, Byzantinoslavica 5, 1933—1934, 1—112). Ale i zde přináší Večerka nové postřehy a vykládá vlastní názor na povahu a vznik této konstrukce.

Výsledky autorových rozborů jsou dobře shrnuty v ruském resumé. Naproti tomu závěrečná kapitola je užší než slibuje její nadpis („Souhrnná charakteristika stsl. participiálních konstrukcí“): pozornost je zde zaměřena k souhrnnému zhodnocení poměru stsl. participií k řeckému originálu (to je ovšem klíčová otázka pro pochopení povahy stsl. stavu) a příliš stručně je zhodnocena „slovanskost“ stsl. participií a jejich celkové začlenění do syntaktického systému staroslověňštiny. V jednotlivých kapitolách jsou tyto otázky řešeny, ale podrobnější shrnutí by bylo velmi vítané.

K výkladům bych připojil jen několik drobných poznámek. Zdá se mi, že vliv řečtiny zůstal někde trochu nedocenen (zejm. při výkladu o substantivizovaných participiích, str. 15). Nápadný jev, že při dvojnásobném atributivním participiu bývá první v tvaru složeném a druhé v tvaru jmenném (str. 44—45), má zajímavou paralelu v dvojnásobných relativních větách přívlastkových: v první bývá zájmeno vztahné, v druhé jen osobní (nebo odkazovací), např. *neb juž*

² Srov. J. Kurz, *Problematika zkoumání syntaxe stsl. jazyka...*, K hist. srovn. studiu slov. jazyků 89—96.

nejmáš víery na něch, jímž si ... čisti dohodil a jě z chudých ľudů vzplodil AlxBM 99—100.³ Při definitivním řešení otázky, proč tomu tak je, bude nutno přihlédnout k oběma jevům. — Doklad s *ibo* z Cloz 5a, uváděný jako jediný na připojování dativu absolutního podřadící spojkou (str. 49), není správně interpretován: *ibo* vyjadřuje zde důvodový vztah k předcházejícímu kontextu a připojuje celou větu (i s dativem absolutním); není vyjádřením vztahu mezi dativem absolutním a větou s určitým slovem, k níž dat. absol. patří. Spojka *ibo* měla povahu parataktickou a věta s ní nemohla být v stsl. antepoňována.⁴ Spíše by bylo možno předpokládat, že připojuje dativ absolutní k předcházející větě, nikoli k větě následující. — Výklad o participiu s akuzativem odpovídá dobře staroslověnskému stavu, ale z hlediska dalšího vývoje těchto konstrukcí ve slov. jazycích (a také pro řešení otázky jejich slovanskosti) by bylo vhodné odlišit participií po slovesech pravení, mluvení (kde jde sotva o konstrukci původem domácí) od participií po slovesech smyslových vjemů a po slovesech vyjadřujících zdání, domnění (str. 57 n.). Ostatně i pro staroslověnštinu samou by bylo takové dělení výhodné, protože by se ukázalo, že konkurující prostředky (zejm. infinitiv) se neobjevují ve všech těchto typech. — Ilustrativní uvádění českého znění biblických míst z Kralické bible je většinou užitečné, ale někde i trochu problematické, zejm. když se má ukázat „český překlad některých dokladů řeckých“ (str. 83). Musíme tu počítat s vlivem předlohy latinské. — Konstrukce *krto* + participium stávala původně zřejmě jen po záporném slovese *byti* (*něstr krto miluje*) a teprve sekundárně i po kladném *jestz*;⁵ proto by mělo být na str. 99 opačné pořadí: *něstr (jestz) krto* + participium. — Bylo by vhodné uvést na str. 100 též příklad na part. po *aky* (viz *Slovník jazyka staroslověnského*, seš. 1, s. v.), když se o tom mluví. — V dokladech citovaných na str. 130 dole je i zcela určité vytýkací — v daném kontextu nemůže být spojkou, protože nemá co spojovat.

Večerkova práce je psána velice pečlivě i po stránce jazykové a stylistické. Je třeba obdivovat též přesnost v citování dokladů a pečlivé provedení korektur ve složitém textu (tiskové chyby jsou ojedinělé a zpravidla jen technického rázu). Orientaci v knize napomáhá přehledná grafická úprava, rejstřík věcný (spojený se slovní) a jmenný i velmi cenný soupis dokladů z kanonických památek, který umožňuje kontrolu úplnosti autorova materiálu.

Studie *Syntax aktivních participií v staroslověnské* je skutečně cenným přínosem k historicko-srovnávacímu zpracování staroslověnské skladby a tím i pro srovnávací skladbu slovanskou.

Jaroslav Bauer

Tončo Conevski, Narážnik po ezikova kultura. Za učenci, studenti i za čuždenci, izuča-vašti bǎlgarski ezik. Sofia, Nauka i izkustvo 1960. 412 s.

Péče o kulturu vlastního jazyka je součástí jazykovědy všech národů. Při budování socialismu a komunismu vystupuje do popředí, neboť na jazyk jako prostředek společenského styku je kladeno mnoho nových požadavků. Poněvadž lepší zítřek lidstva budujeme za spolupráce dalších a zejména slovanských národů, je třeba si všimnout názorů v oblasti jazykové kultury v jejich zemích.

V Bulharsku se věnuje jazykové kultuře zvýšená pozornost. Vychází tu řada časopiseckých statí i samostatných publikací. Jednou z nich je i příručka Tončo Conevského, vydaná v roce 1960. Podtitul uvádí, že je vhodná i pro cizince, studující bulharštinu; všimneme si jí proto z hlediska Čecha, učícího se bulharsky.

Podle autora hlavním cílem příručky nemá být poučení o problémech pravopisu, kterému se každý učí ve škole. Autor chce dosáhnout vyššího cíle: pomoci ke zdokonalování stylu jazykových projevů, k dosažení vyššího stupně jazykové kultury. Pojem „jazyková kultura“ chápe autor „jako soubor otázek gramatických, stylistických, pravopisných a zčásti i literárně teoretických.“ (Citováno podle úvodní poznámky.) Hlavní důraz klade autor na očištění jazyka od nenáležitých cizích slov a prvků a od užívání slov v nenáležitém významu. S tímto pojetím jazykové kultury lze souhlasit, snad jen s výhradou, že literárně teoretické otázky se týkají jen stylu uměleckého a podle toho je nutno chápat jejich místo v problematice jazykové kultury.

Obsah příručky je cenný. Autor, který dlouhá léta vykonával funkci korektora a později redaktora, nashromáždil řadu poznatků o často se vyskytujících jazykových poklesech, a v pří-

³ Srov. J. Bauer, *Vývoj českého souvětí*, Praha 1960, 199.

⁴ Viz M. Bauerová, *Stsl. spojky bo, *nebo, nebonz, ibo*, Studie ze slov. jazykovědy, Praha 1958, 98—99.

⁵ Srov. A. A. Potebnja, *Iz zapisok po russkoj grammatike I—II*, Moskva 1958, 208 n.: V. Jagič, *Beiträge zur slavischen Syntax*, Wien 1899, 68; Fr. Trávníček, *Neslovesné věty v češtině II*, Brno 1931, 46—47.